VAN OUD BATAVIA

Losse mededeelingen,

door

J. BRANDES.

Rp. 304.500,-

BIB id: 9996860
Item id: 0410184731

VAN OUD BATAVIA.

LOSSE MEDEDEELINGEN,

DOOR

J. BRANDES.

(Overgedrukt uit het Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen deel XLII aflevering 2 en 3).

BATAVIA,
ALBRECHT & Co.,
1900.

VAN OUD BATAVIA,

LOSSE MEDEDEELINGEN

DOOR

D^r^. J. BRANDES.

(Vervolg van Deel XLII, bl. 105, XLIII, bl. 1 en 193, XLV, bl. 1.)

In de laatste reeks losse mededeelingen was schier uitsluitend sprake van de Westerstad, thans kome het een en ander omtrent de Oosterstad aan de beurt. Evenals daar, is wat hier gegeven wordt een soort van afronding, maar het zijn en blijven losse mededeelingen, berustende op aanteekeningen door schrijver dezes tot ontspanning gemaakt, en niet verder gaande dan een zeker aantal gedrukte werken en stukken, die hem dezen aan de hand konden doen. Het is wenschelijk dit hier nog even in herinnering te brengen, daar het bij den rhapsodischen aard, die ze kenmerkt, niet vergeten mag worden.

De ommuring van dit gedeelte der stad, sedert 1628 de verkorte stad, was, zooals bekend is, zeer veel eerder gereed dan die van de Westerstad. Het is onnoodig hier nog eens te herhalen wat in de vorige reeksen daaromtrent reeds kon worden te berde gebracht. Men vond er aan het noordelijke uiteinde van den muur aan de Oostzijde der stad het bolwerk Amsterdam en daarbij het pakhuis, dat er naar genoemd werd, maar ook het tarwehuis of het graanhuis en het rijstpakhuis heette. Daaromtrent wordt in het Daghregister 1669, 31 Mei, bl. 331, bericht, „31 d^o^ na de middach is in Raede van India goetgevonden op

het rijspackhuijs, staende tusschen de gracht van het casteel ende de punt Amsterdam, aen de oostzijde van de stadt, een plat dack te laten maecken, te weten op de oude muuren, die noch bequaem zijn, gelijck breder bij het resolutie boeck staet uijtgedruckt; — 1669, 3 Sept., bl. 412, Item het metselwerck van 't packhuijs Amsterdam aen den borger, Abraham Struijs, (te besteden) tegen 15 rds de roede quadraet". Blijkens Daghregister 1663, 20 April, bl. 157, had men er, tijdelijk (?), ook de olie geborgen, „Is wijders goedgevonden de olie uijt het packhuijs Amsterdam, over te brengen in 't casteel en aldaer te storten in de back, die tot het bergen van arrak gemaeckt is", doch den 22 Mei daaraanvolgende, onder overgieten der olie, bezweek, ibid., bl. 200. In 1665 was van den muur daar een stuk in de gracht terecht gekomen, Daghregister 1665, 13 Maart, bl. 53, „Eijndelijck is goetgevonden de gracht van het casteel tusschen de punt, Amsterdam, ende de ingestorte beer te laeten uijt diepen, waertoe gebruijckt zullen worden de soldaten van de respective punten ende wachtplaetsen, die het verkerft hebben; ende sullen daertoe 3 à 4 prauwen en canoën worden ingecocht", terwijl hij tusschen Amsterdam en Rotterdam in 1673 versterkt werd, Daghregister, 1673, 6 Juni, bl. 143, „En is oock goetgevonden van de Rotterdammer poort tot aen het taruw packhuijs zuijdtwaerts te laten ophaelen een binnenmuijr, dick onder acht en boven vijf voeten, om dan tusschen de buijtenmuur voort met aerde gevult te werden". Ook de Rotterdammer poort zelf deelde in dat lot, 1673, 4 Juli, bl. 185, „Soo is mede in rade verstaen het fondament van de muijren der poort Rotterdam soo dick te maecken als die tot aen het graenhuijs om dan voorts de dickte van vijf steen opgetrocken te werden met een ingesneden boogh tot een zitbanck voor de wachthebbende soldaten". 3 Maart daaraan voorafgaande was bij die poort een plaats aangewezen om tot exercitieveld te dienen voor de inlandsche burgers, Daghregister 1673, 3 Maart, bl. 58, „Heden is ook in Rade van India

verstaen om de inlantse borgers met geweer te leeren omgaen, haer daertoe een plaets bij de Rotterdammer poort te assigneren en musquets en busc^{rt}. daertoe te leenen, alles onder 't opsicht v. d. capiteijn, Jan Francen", zooals ook te vinden is in Ned. Ind. Plakaatboek, II, 1673, 5 Maart, bl. 563.

Eén passage in het Daghregister, waarin de punt Amsterdam genoemd wordt, doch hier nog niet werd aangehaald, heeft wellicht niets om het lijf, hoewel zij leeren kan, evenals verschillende andere, dat het groote ongedierte, of de wilde dieren, toenmaals uit de directe omgeving der stad nog niet verdwenen was. Men leest Daghregister 1641, 10 Aug., bl. 386, „Op dato is in de buijtengracht, tusschen de punt Amsterdam ende het casteel, een groote met ettelijcke cleijne jonge caijmans gevangen; oock had een soldaet even in de moerassige ruijchte een nest met eijeren gevonden ende binnengebracht; 't was wonder om te sien; d'selve aen stucken geclopt, quamen levendige caijmans voor den dach; happende om ende weeder, dat men daer een verslindende nature in conde bemercken; d'eijeren waeren van groote weijnich minder als een gansen eij." Hier wordt zij daarom slechts gereleveerd, omdat het daardoor mogelijk is op den oorsprong van den naam van de Kaaimansgracht te wijzen, die aan dit of een soortgelijk feit haren naam te danken kan hebben. Is de Rhinocerosgracht in de Westerstad de tegenhangster van de Tijgersgracht in de Oosterstad, en niet, of niet tevens, die van de Kaaimansgracht, op welken parallel gewezen werd in Een plattegrond van Batavia in 1632, maar de naam Kaaimansgracht een betrekkelijk jongere, d. w. z. in zwang gekomen na 1639, toen de Rhinocerosgracht, die dadelijk dien naam kreeg, gegraven werd, zie Ned. Ind. Plakaatboek, I, 1639, 13 April, bl. 431, dan zou hij zijnen oorsprong aan dit feit wel degelijk te danken kunnen hebben. In het Ned. Ind. Plakaatboek vindt men den naam pas in het Reglement op de brandspuiten te Batavia van 1739, deel

IV, bl. 492, en voor zoover ik vond, komt hij in het Daghregister tot en met 1673, d. w. z. de deelen die tot op dit oogenblik uitgegeven zijn, slechts voor Daghregister 1667, 29 Mei, bl. 280, zie beneden, waar hij omschreven wordt met Bandaneesch kwartier. De oudste bron die hem vermeldt, is de plattegrond van Clemendt de Jonghe, 1650, wel is waar anterieur aan 1667, maar, en dat schijnt opmerkenswaardig, slechts toegekend aan het noordelijkste gedeelte van de gracht, die later in haar geheel, tot aan de groote rivier toe, de Kaaimansgracht (in de Zuider voorstad de Buiten-Kaaimansgracht) heette. Op dien plattegrond heet het zuidelijke gedeelte van die gracht, binnen de muren, nog Malabaarsche gracht, wat van dat stuk ook nog de naam is in dat brandspuit-reglement van 1739, t. a. p. bl. 493 (zelfs in de herziening daarvan in 1768, 25 Maart, Ned. Ind. Plakaatboek, VIII, 360, en van daar in de nieuwe statuten, IX, 470). De naam Kaaimansgracht is dus het eerst aan het noordelijkste gedeelte dier later zoo geheeten, lange, drie-geledige gracht toegekend, d. w. z. aan het stuk, dat het dichtste lag bij de plek, waar men in 1641 die kaaiman aantrof. Hierbij dient in herinnering gebracht te worden, dat in een vorige mededeeling gebleken is, dat het Malabaarsche kwartier, dat oudtijds het Tayoleesche heette, of ook heette, lag in den zuidoosthoek van de stad. Met het verkorten der stad trok het zich noordelijker terug, evenals ook de houttuijnen dat deden, of met andere woorden, de verdeeling van de stad, de distributie in wijken, bleef na de belegering van 1628, hoewel nu op een kleiner territoor, dezelfde als voor dien tijd. Al lag het Malabaarsche kwartier noordelijker, en al was het zoo veel kleiner dan vroeger, het lag aan het zuidelijke einde dier gracht, vroeger en later, evenals het Bandaneesche kwartier, want dat is de oudere naam van het noordelijke stuk van de Kaaimansgracht, aan het Noordelijke.

De naam Bandaneesch kwartier is in de toegankelijke

verstaen om de inlantse borgers met geweer te leeren omgaen, haer daertoe een plaets bij de Rotterdammer poort te assigneren en musquets en busert. daertoe te leenen, alles onder 't opsicht v. d. capiteijn, Jan Franceen", zoals ook te vinden is in Ned. Ind. Plakaatboek, II, 1673, 5 Maart, bl. 563.

Eén passage in het Daghregister, waarin de punt Amsterdam genoemd wordt, doch hier nog niet werd aangehaald, heeft wellicht niets om het lijf, hoewel zij leeren kan, evenals verschillende andere, dat het groote ongedierte, of de wilde dieren, toenmaals uit de directe omgeving der stad nog niet verdwenen was. Men leest Daghregister 1641, 10 Aug., bl. 386, „Op dato is in de buijtengracht, tusschen de punt Amsterdam ende het casteel, een groote met ettelijcke cleijne jonge caijmans gevangen; oock had een soldaet even in de moerassige ruijchte een nest met eijeren gevonden ende binnengebracht; 't was wonder om te sien: d'selve aen stucken geclopt, quamen levendige caijmans voor den dach; happende om ende weeder, dat men daer een verslindende nature in conde bemercken; d'eijeren waeren van groote weijnich minder als een gansen eij." Hier wordt zij daaromt slechts gereleveerd, omdat het daardoor mogelijk is op den oorsprong van den naam van de Kaaimansgracht te wijzen, die aan dit of een soortgelijk feit haren naam te danken kan hebben. Is de Rhinocerosgracht in de Westerstad de tegenhangster van de Tijgersgracht in de Oosterstad, en niet, of niet tevens, die van de Kaaimansgracht, op welken parallel gewezen werd in Een plattegrond van Batavia in 1632, maar de naam Kaaimansgracht een betrekkelijk jongere, d. w. z. in zwang gekomen na 1639, toen de Rhinocerosgracht, die dadelijk dien naam kreeg, gegraven werd, zie Ned. Ind. Plakaatboek, I, 1639, 13 April, bl. 431, dan zou hij zijnen oorsprong aan dit feit wel degelijk te danken kunnen hebben. In het Ned. Ind. Plakaatboek vindt men den naam pas in het Reglement op de brandspuiten te Batavia van 1739, deel

IV, bl. 492, en voor zoover ik vond, komt hij in het Daghregister tot en met 1673, d. w. z. de deelen die tot op dit oogenblik uitgegeven zijn, slechts voor Daghregister 1667, 29 Mei, bl. 280, zie beneden, waar hij omschreven wordt met Bandaneesch kwartier. De oudste bron die hem vermeldt, is de plattegrond van Clemendt de Jonghe, 1650, wel is waar anterieur aan 1667, maar, en dat schijnt opmerkenswaardig, slechts toegekend aan het noordelijkste gedeelte van de gracht, die later in haar geheel, tot aan de groote rivier toe, de Kaaimansgracht (in de Zuider voorstad de Buiten-Kaaimansgracht) heette. Op dien plattegrond heet het zuidelijke gedeelte van die gracht, binnen de muren, nog Malabaarsche gracht, wat van dat stuk ook nog de naam is in dat brandspuit-reglement van 1739, t. a. p. bl. 493 (zelfs in de herziening daarvan in 1768, 25 Maart, Ned. Ind. Plakaatboek, VIII, 360, en van daar in de nieuwe statuten, IX, 470). De naam Kaaimansgracht is dus het eerst aan het noordelijkste gedeelte dier later zoo geheeten, lange, drie-geledige gracht toegekend, d. w. z. aan het stuk, dat het dichtste lag bij de plek, waar men in 1641 die kaaiman aantrof. Hierbij dient in herinnering gebracht te worden, dat in een vorige mededeeling gebleken is, dat het Malabaarsche kwartier, dat oudtijds het Tayoleesche heette, of ook heette, lag in den zuidoosthoek van de stad. Met het verkorten der stad trok het zich noordelijker terug, evenals ook de houttuijnen dat deden, of met andere woorden, de verdeeling van de stad, de distributie in wijken, bleef na de belegering van 1628, hoewel nu op een kleiner territoor, dezelfde als voor dien tijd. Al lag het Malabaarsche kwartier noordelijker, en al was het zoo veel kleiner dan vroeger, het lag aan het zuidelijke einde dier gracht, vroeger en later, evenals het Bandaneesche kwartier, want dat is de oudere naam van het noordelijke stuk van de Kaaimansgracht, aan het Noordelijke.

De naam Bandaneesch kwartier is in de toegankelijke

stukken, blijkens de gemaakte aanteekeningen, eerst in 1639 aan te wijzen, maar zonder twijfel is hij veel ouder. Reeds zeer vroeg was een „goet deel" Bandaneezen naar Batavia overgebracht, „liber en vrij gestelt," zooals blijken kan uit den brief van den G. G. aan de Heeren XVII, 26 Maart 1622 (de Jonge, Opkomst, IV, 260), waarin van een complot der Bandaneezen te Batavia gesproken wordt. In 1639 was er een brand in het Bandasche kwartier geweest, waarbij ettelijke lederen brandemmers in het ongereede waren geraakt, wat der regeering aanleiding gaf op den 30 October van dat jaar, Ned. Ind. Plakaatboek, I, 435, een last uit te vaardigen tot de teruggave daarvan „in 't stadthuijs", op straffe van de „kettingh ofte anders naer gelegentheijt van zaecken ende persoonen arbitralijcken". De daaropvolgende vermelding is die, welke men aantreft in de Kerk-ordening voor de Bataviasche gemeente van 1643, onder van Diemen, Ned. Ind. Plakaatboek, II, 1643, 7 Dec., bl. 31, speciaal bl. 53, en dan volgt er weder een brand in dit kwartier, die in herinnering is gebleven, omdat zij genoteerd werd in het Daghregister 1653, 18 Juli, bl. 96, „Des avonts, even de clocke negen uren, ontstaet een grooten brandt in 't Bandanees quartier, tegenover Comp^{s}. peerdestal, verterende alle de bamboese pedacken tot aen de thuijn van Bartholomeus Verde voy, geduerende omtrent een groote halve ure langh, sijnde veroorsaeckt door onvoorsichtigheijt van eenige, die in haar eijgen logement het vijer soo groot gemaeckt hadden, dat de spranckels daervan in de adap geslagen ende niet bij tijts geblust was geweest". Desniettemin werd de Bandasche buurt (en Compagnie's slaven-kwartier, d. i. het Malabaarsche kwartier) in het volgende jaar toch nog uitgezonderd, toen er o. a. een verbod werd uitgevaardigd tegen het bouwen aan de Oostzijde der stad van bamboe woningen en van „kotten ofte huijskens, met adap ofte cadjangs gedeckt", achter de steenen huizen, Ned. Ind. Plakaatboek, II, 1654, 28 October en 2 November, bl. 199,

welke uitzondering verviel in 1667, na een nieuwen grooten brand in datzelfde kwartier. Daghregister 1667, 29 Mei, bl 280, „29 do Pinxterdagh. Weynig tijts nae de middagh predicatie is aen de Oostzijde van de Kaymansgracht, anders genaemt het Bandanees quartier, een grooten brant ontstaen, waerdoor in weynigh tijt niet min dan 100 woningen sijn vernielt, zijnde het meeste deel van bamboesen gemaeckt, oock eenige van plancken ende een van steen; daer de brant eerst begon, was de wint meest Oost, en blies al vrij sterck door, doch schoot daer nae wat Noordelijcke, soodat de westzijde van de gemelte Kaymansgraght, die tegens de Tijgersgracht aengrenst, geen schade heeft geleeden, maer soude bij continuatie van de Ooste wint groot pericul geloopen hebben en gevolgelijck oock de gemelte Tijgersgracht; dese brant heeft veel arme menschen gemaeckt, meest Bandaneesen en inlanders; daer wort gesegt, maer nogh al sonder sekerheijt, datter sedert de jongste brant, den 25en deser, op verscheijde plaetsen brandende bondeltjens, lapjens en bolsters van oude pinang op eenige daken van adap zijn gevonden, zoodat veele van gevoelen sijn, dat dese brandt door quade menschen gestigt zij". Deze brand nl., met dien van den 25sten dien maand, welke bij het Weeshuis in de Westerstad plaats had, zie de vorige reeks losse mededeelingen, gaf er aanleiding toe, dat het volgende besloten werd, Daghregister 1667, 7 Juni, bl. 289, „7 do bij haer Ede gelet sijnde op de gevaerlijckheit der bamboese woningen, met adap gedeckt, en dat deselve niet alleen de brant seer onderworpen, maer ook de steene huijzen, daer omtrent staende, souden connen aensteken, soo is goetgevonden en vastgestelt het bouwen van bamboesen huijsen binnen dese stadt voortaen in 't geheel te verbieden, mitsgaders te ordonneren, dat degene die nogh in wesen sijn, metten eersten sullen moeten worden afgebroken ende in steen verandert ofte te minsten met harde pannen gedeckt, ende dat uijtterlijck binnen den tijt van

een jaer, breder blijkende bij het placcaet, onder dato deses in 't resolutie boeck geinsereert", vgl. Ned. Ind. Plakaatboek, II. 7 Juni 1667, bl. 422.

Bezuiden het Bandaneesche kwartier lag het Malabaarsche, ook wel Compagnie's slaven kwartier geheeten, en later omgezet in het Ambachtskwartier.

Even te voren is er hier reeds op gewezen, dat het Zuid Oostelijkste gedeelte der stad, ook toen zij vóór de belegering van 1628 nog zooveel grooter of langer was, naar het Zuiden toe, voor dat kwartier, het Malabaarsche of dat der Malabaren, het aangewezene schijnt te zijn geweest. Dat Malabaar in dit geval niet in zijne nauwere beteekenis mag worden opgevat, werd vroeger reeds gezegd. De waarde er van, zooals het hier gebruikt wordt, zou men kunnen stellen gelijk te zijn aan iemand uit Engelsch Indië, en van inlandsche afkomst, zooals afwisselend ook van zoovele andere volksnamen van daar in de oude stukken is op te merken. Daarom dan ook is Malabaar een synoniem van Tayolees, of omgekeerd, zijn de uitdrukkingen Tayoleesche gracht en Malabaarsche dito voor iemand, die de beide namen meer dan eens gehoord heeft en in hun gebruik kent, van gelijke waarde, en als men dit in het oog houdt bij het herlezen van hetgeen in deze losse mededeelingen over Kota Tai opgemerkt is, en nu eens in de citaten uit het Daghregister van 1628 voor Tayolees Malabaar substitueert, dan ziet men ook, dat deze laatste uitdrukking in een zekeren zin ook gelden kan voor gelijkwaardig met Compagnie's slaaf, en begrijpt men hoe de tweede naam voor dit stadsgedeelte, Compagnie's slavenkwartier, beantwoordt aan den eersten of het Malabaarsche kwartier. Ook de derde naam, het Ambachts-Kwartier, is goed gezien niet anders dan die beide andere namen, slechts het standpunt van waar uit dat kwartier bekeken werd, verschilt er bij. Malabaren beteekent taliter qualiter Compagnie's lijfeigenen, Compagnie's slaven, dezen waren Compagnie's werklieden, Compagnie's am-

bachters, als het zoo eens mag worden uitgedrukt, Slavenkwartier en Ambachtskwartier loopt dus ook geheel in elkaar. Wel is waar wordt daarbij hier niet vergeten, dat in origine het Tayoleesche of Malabaarsche of Slavenkwartier daarom nog niet een ambachtskwartier behoeft te zijn geweest, zeker werd het dat laatste, en even zeker is het dat de laatste naam het op den duur gewonnen heeft. Daarnevens hield de naam van Malabaarsche gracht lang stand, tot deze op een gegeven oogenblik al even zeer, en wel voor Kaaimansgracht, ook voor dit gedeelte van die gracht, moest wijken, zie boven.

Reeds uit de eerste of oudste passage, die in de gedrukte literatuur door schrijver dezes werd aangetroffen, blijkt duidelijk dat Malabaarsch kwartier en Slavenkwartier aan elkander beantwoorden. Zij komt voor in de Kerkordening voor de Bataviasche gemeente van 7 December 1643, Ned. Ind. Plakaatboek, II, bl. 53. In § 87 en 88 daarvan wordt voorgeschreven wat de schoolmeesters (die tevens catechiseermeesters waren) in 't Mallabaers Quartier te doen hadden. Zij luiden:

§ 87. Eer dat de lijffeijgenen van de Comp. naer het werck gaen, sullen deselve, ijder naer sijn begrijp, hetsij in 't Portugees, Bengaels ofte Mallabaers, van de meesters in de hooftstucken van de Christelijcke religie onderwesen werden, ende sal haer het Onse vader, het geloove ende thien gebooden der Heeren beneffens eenige vraeghstucken, voor desen daertoe geformeert, voorgeseijt worden, 't welck gedaen sijnde, sal de clocke getrocken worden, opdat de vrouwen ende kinderen, die in het quartier blijven, in d'ordinarie vergaederplaetse te saemen comen, ende sal alsdan een capittel in het Portugees voorgelesen, het gebett gedaen ende 1 à 2 Vaersen uijt de psalmen Davits gesongen, d'actie met den zegen beslooten ende daer naer de kinderen noch wijders van den meester, die het gebett gedaen heeft, in de gebeeden onderwezen worden.

§ 88. Daernae sullen de meesters de siecke slaeven be-

soecken ende een ijegelijck nae vereysch van saecken ende naer sijn capaciteijt onderwijsen, 't welck gedaen sijnde, sal sich een ijder van de meesters in 't quartier otte wijck, alwaer hij bescheijden is, gelijck alsmede in 't fort, de stadt ende westsijde beijde de kinderen ende lijffeigenen der inwoonderen vlijtich ende neerstich onderwijsen; ende sal eijndelijck wederom des avonts in d'ordinarie vergaederplaetse voor de manspersoonen een capittel gelesen, het gebett gedaen ende verder d'actie g'eijndicht worden als vooren.

Bij besluit van 28 Oct. en 2 Nov. 1654, Ned. Ind. Plakb., II, bl. 299, werd toegestaan dat, behalve in de Bandasche buurt, ook in Compagnie's slavenkwartier huizen van bamboe werden gemaakt, zie boven.

In 1656, zie Ned. Ind. Plakb., II, 1656, 28 Maart, bl. 21 , wordt in het Verbod voor de Chirurgijns, in dienst van de Compagnie, burger-practijck uit te oefenen, naast het Kasteel, het Vierkant, Comps hospitael, ook het slavenquartier vermeld, evenals in de twee volgende passages uit het Daghregister. — Daghregister 1659, 20 Juli, bl. 143, „20 do. Niet sonderlings voorgevallen dan, naer 't eijndigen deses Sabbath's voormiddachs predicatie, soo ontstont haestelijck een brandt in 's Comps. slavenquartier, doch wert opstonts sonder merckelijcke schaede weder uijtgelescht". — Daghregister, 1659, 12 Sept., bl. 186, „'s Comps. huijs timmerwerf, alhier op 't plein onder 't casteel staende, alwaer seer qualijck comt, oock verre van de hant van de fabrijcq, soo is goetgevonden 't selve op de helfte van 's Comps. slavenquartier te laten overvoeren".

De titel Fabrijck, voor den chef van 's Compagnies werklieden of bazen, dus van het Ambachtsquartier, vindt men reeds vroeger, bijv. Ned. Ind. Plakaatboek, II, 1645, 10 Juli, bl. 101, en 1647, 27 Augustus, bl. 116, hier fabrijckmeester, evenals in I, 1622, 24 October, bl. 606, maar het eigentlijcke ambachts-kwartier qua talis schijnt van 1660 te dagteekenen, want in dat jaar werd 25 November (Ned.

Ind. Plakb., II, bl. 339) bepaald, dat in het ambachtskwartier te Batavia, dat toen juist opgericht schijnt te zijn, zie hieronder, elken Zondag een preek en elken morgen en avond een gebed moest voorgelezen worden door een „cranckbesoucker oft ander bequaem persoon, daer toe te stellen". Om „die te beter, zoo leest men t. a. p. nl. verder, onder 't oogh ende bij de handt te hebben", had de Regeering haar werkvolk gelast „bij den anderen te logieren", welk volck „door verscheijde harer voorwerpselen, ende onnutte uijtvluchten niet wel can gehouden worden ons des Sondaghs tot gehoor van Godes woort in de kerck te crijgen, maer ter contrarie de rustdagh liever met spelen, droncken drincken, als andere, vuijle, quade wercken doorbrengen". Men moet aannemen dat in dit plakaat vrij werkvolk bedoeld is, en als zoodanig zal het Ambachtskwartier nooit met het slavenkwartier verward mogen worden.

Sedert eenige jaren, bericht verder Ned. Ind. Plakaatboek, II, 1661, 18 Maart, bl. 346, werd door Compagnie's slaven dagelijks drinkwater en brandhout bezorgd niet alleen „ten behoeve van de huijsen deses casteels, gelijck van ouds altoos gebruijckelijck is geweest, maer oock buijten ordre, door een quade inbreuck, aen vele ende verscheijden huijsen van gequalificeerde ministers en andere inde stadt". Ook is van het slavenkwartier, en slechts daarvan, sprake in de Instructie voor de Opperkooplieden van het Kasteel Batavia, van 1664, 25 November, Ned. Ind. Plakb., II, bl. 381, waarin bijeengenoemd worden de „equipagie, generaelen ontvang, 't slavenquartier, 't soldijcomptori, dispenciers, winckelier, rijs- ende ijsermagasijnen, mitsgaders de wapenkamer, constabel-majoor, etc.", en men ook het ambachtskwartier verwacht zou hebben, wat de naam weer is in 1665, in de bepaling van 9 October (Ned. Ind. Pl. II, bl. 406), dat „men de swarte jongens (in het Ambachtskwartier te Batavia) voor den tijt, die sij van haer werck affblijven, 't sij heele off halve dagen, hare gagie nae rato sal affkorten", en ik geloof sedert ook gebleven

is, daar de naam Slavenkwartier verder in het Plakaatboek niet schijnt voor te komen, terwijl die van Malabaarsch kwartier, daar verder ook afwezig is, behoudens eene plaats, waarop zoo dadelijk nog gewezen worden zal, doch na eerst te hebben laten zien hoe het in het jaar, waar juist van sprake was, in het Slavenkwartier heeft gespookt. Daghregister 1665, 25 Sept., bl. 280, Den fabrijck. Jan van Sterckenburg, heeft aen zijn Edt de Heer Gouverneur Generael verhaelt, hoe dat verleden nacht in 't slaevenquartier een spoock ofte schim was gesien, waerdoor een van de swarte schiltwachten, off door schrick, off op een ander mannier, om 't leven was geraeckt, zijnde nae het verhael van den eenen schiltwacht aldus toegegaan: hij, met zijn overleden macker, ijder op een hoeck van het gemelte quartier staende, sagt een schim in 't wit gekleet, hebbende de gedaente grooter als een mens: hij riep tegen hetselve, doch bequam geen antwoort, maer sag, dat het nae de andere schiltwacht sijn gang nam, die. . . ., waernae het schim verdween: hij vraegde aen zijn gemelte macker, wat off het was? Maer geen antwoort becomende, ging nae hem toe ende bevont hem doot te sijn, hebben zijn pieckje nog in zijn handt". De plaats, waarin nog eens van het Malabaarsche quartier gewaagd wordt, is Ned. Ind. Plakaatboek, II, 1671, 7 en 29 April, bl. 546, in de voorschriften nopens begrafenissen Men leest daar dat, indien de burger-kistenmakers ongenegen waren voor de aangegeven prijzen doodkisten te maken, dan was de Regeering „t'allen tijden", bereid de kisten tegen lageren prijs dan het door haar vastgestelde tarief „in 't Mallebaersche quartier" te leveren.

Om te laten zien, dat sedert de naam Ambachtskwartier de gewone was geworden, nog een paar plaatsen.

Ned. Ind. Plakaatboek, III, 1686, 24 Mei, bl. 179. „Reglement voor het nieuwe armen-huis, 6e, Dienvolgende sullen alle arme luijden, die wel kloeck van leeden sijn, dog om de beswaernisse van veele kleijne kinderen in dit huijs

genomen worden mitsgaders de jongens, die onder de 16 jaren out en van de vereijste sterckte sijn, gehouden wesen dagelijcx voor den middag ten 7 uuren ende namiddag ten halff twee uuren te gaen na het ambagtsquartier off 's Compe. equipagiewerff, om aldaer soodanige ambagten te doen ende te leeren, waerdoor die jongens bequaem werden konnen om in tijden en wijlen haere kost te winnen en alsoo 't huijs tot geen verder last te strecken"; Ned. Ind. Plakaatboek, III, 1688, 18 Mei, bl. 229, „Slaven opgevat tusschen de buitenforten van Batavia (Soutelande, Noordwijk, Rijswijk, en de Zevenhoek) en de rivieren van Krawang en van Tangerang, zouden voor 6 maanden in het ambachtskwartier in de ketting geklonken worden om aan de publieke werken te arbeiden, bij onbekendheid van den lijfheer of bij onwil van dezen om het opvat-loon (5 rijksdaalders) te betalen".

Doch genoeg, want het is hier niet te doen om een geschiedenis van de instelling. Slechts zij hier nog aan toegevoegd de beschrijving, die Nieuhoff, bl. 205, geeft van Stads Meesters en Konstenaershuis, en de mededeeling dat men bij hem ook een afbeelding van het gebouw in zijn tijd vindt. Omstreeks 1740 beschreef Heijdt de inrichting nog eens, ook geeft deze er een specialen, zeer leerzamen plattegrond van.

Nieuhoff zegt: „Aen d'Oostzijde, in eene hoek van de stad, is het begrijp of woonplaetse van alle kunstenaers en handtwerksluiden, die in dienst van de Maetschappije zijn: als huistimmerluiden, molenmakers, metselaers, geschutgieters, steenhouwers, beeltsnijders, steenleggers, schilders, spigelmakers, glasblazers, draeiers, metaelbranders, landtmeters, ingenieurs of vernuftelingen, goutproevers, lettersnijders, tinnegieters, waterwerkers, kaertemakers, teekenaers, enz. Alle deze luiden hebben aldaer bequame rust en arbeitplaetsen, behalve die der Maatschappije lijfeigen zijn: alwaer drie Duitschen het gezagt over hebben om die aen het werk te houden.

„Daer is noch een wondtheeler en schoolmeester, die des avonts het gebedt onder de timmerloods doet, alwaer een ieder op verbeurte van zekere boeten, gehouden is te verschijnen.

„Alle deze luiden staen onder het gezagh van den bouwmeester dezer stad, die aldaer een zeer schoonè wooning heeft, beneffens eene schrijfkamer voor twee klerken.

„Alle die, om hunne bedreve misdaden, verwezen zijn, om eenige maenden of jaeren in de ketting te gaen, werden aldaer geklonken, en door eenen sterken krijgsmaght bewaert, en tot zwaerder werk aengewent.

„Deze plaets wordt des avonts tegen negen ure toegeslooten, en door lijfeigene slaven van de Kompanjie bewaert, tegen allen oploop en onraet, die onder zoo vele verscheide menschen lichtelijck zou kunnen veroorzaekt worden".

De tegenover den hoofdingang gelegen dwarsstaat, die in de wandeling de Nasi koening straat heette, had naar dit ambachtskwartier den naam van Kwartierstraatje. Zij bestond in Nieuhoff's tijd nog niet, maar kwam uit op de Tijgersgracht, die thans een oogenblik de aandacht vraagt.

In een vorige mededeeling bleek reeds dat op het zuidelijke gedeelte van de Tijgersgracht, zoowel voor als na de belegering van 1628, totdat zij naar elders overgeplaatst werden, de houttuinen gelegen waren. Ook de arackstokerijen had men daar te zoeken.

Bij besluit van 18 Januari 1627 (Ned. Ind. Plakaatboek, I, bl. 209) moesten binnen 14 dagen de stokers van arak en andere „stercke wateren" zich vestigen „boven ofte besuijden het frontispicie van 't nieuw geboude stadthuijs, streckende van bij oosten de groote riviere tot tegen des stadtswal ende zuidelijck op, soo verre als de stadt tusschen de voorsz. riviere ende wal uijtgelecht ende beslooten is, uijtgenoomen in de huijsen aen de Westsijde van de teerlinck recht over de kerck".

Omtrent hen werd 5 Januari 1629 hetzelfde besluit geslagen als omtrent de houtzagers. Zij kregen toen bevel terug te keeren naar hunne oude standplaatsen.

22 Mei 1634, had er op de Tijgersgracht een brand plaats in een arakstokerij, Daghregister 1634, 22 Mei, bl. 308. „Ditto is omtrendt den middernacht een seer vehementen brandt ontstaen waerdoor de bamboesen pedacken ende arackbranderijen staende op de Tijgersgracht tusschen de huijsinge van Abraham Janssen ende Jacob Knijff ende toebehoorende de vereenichde Oostindische Compe. t'eenemael afgebrant en geconsumeert sijn," maar zij hadden zich ook genestelt, waar zij niet behoorden. Ned. Ind. Plakb., I, 1634, 4 en 6 Juli, bl. 368, de Regeering deed, wat zij vermogt door het maken en uitdiepen van grachten en door het planten van „groote quantiteijt alderhande vrucht dragende boomen" om de gezondheids-toestand binnen Batavia te verbeteren: maar arakstokers die zich wederregtelijk „binnen de muijren ende het begrijp deser stede op blinde straten" hadden gevestigd en dientengevolge geen afvoer voor hun „vuijle water" hadden dan langs de straat, bedierven de lucht met hunne „vuijle poelen ende stinckuesten".

Of Compagnie's paardenstal, vgl. boven bij het Bandasche kwartier, aan de Tijgersgracht lag, is mij niet duidelijk gebleken. Nieuhoff, die er een afbeelding van geeft, zegt:

„Aen d'Oostzijde van het stadhuis is een aenzienelijk gebouw opgerecht, en geschikt tot een stal voor de paerden. Het is gantsch, van onderen tot aen den top, van gebakken steen opgemetselt en cierlijk uitgestreken, onder een langh pannen dak. Het is van binnen met rekken, kribben, en draciboomen, zeer wel verzien, en doorgaens met grove hartsteenen beleit, die met goten en verheven stallingen zoodanigh gemaeckt zijn, dat men de mist van de paerden met gemak kan weghnemen en verspoelen. De rij-plaese is heel luchtigh en breet: desgelijx de deuren; alwaer men aen beide zijden in en uitrijt. D'eene deur staet na het Zuide, dicht op den kant van de stadsbinnengracht; waerdoor de paerden te water worden „geleit

en gewasschen". Hoe deze schets wat de ligging betreft, nu kloppen kan met het bericht van 1653, kan ik niet uitmaken. Het blijkt toch niet welke stadsbinnengracht, de Zuider- of de Ooster, is bedoeld. In het eene geval lag de stal bezuiden het Stadhuis en ver van de Bandasche wijk, in het andere zou men zeggen tusschen deze en het Ambachtskwartier. Doch ook in het laatste geval is de situatie-aangave nog niet voldoende, en hier dient de zaak in het midden te worden gelaten.

Men vond er in 1635 (Ned. Ind. Plakaatboek, I, 1635, 10 Sept., bl. 381) een Diaconiehuis. Ten bate van de „Indiaense weeskinderen ende siecke burgeren" werd, omdat „weijnich werkx van de arme Indiaense vader en moederloose weeskinderen gemaeckt wierde bij de geene, diese voor desen aengenomen hebben", „de huijsinge ofte de pedaecken.... bij de Diaconie achter haere huijsinge op de Tijgersgraft geapproprieert, alwaer de opsiender de kinderen ende voorvallende Indiaense siecken houden ende selven vrij van huijshuijr wesen sal".

Zeker lag op de Tijgersgracht ook de 2e Latijnsche school. Men weet, dat er een was van 1642 tot in 1656, en dat deze tweede opgericht werd in 1666 en weer opgeheven in 1670. Het is natuurlijk deze school, die Nieuhoff heeft afgebeeld en beschreven, en waarover handelen Daghregister 1666, 31 Aug., bl. 141, 3 Sept., bl. 146, 3 December, bl. 202, en 1670, 12 Sept., bl. 153, doch wij verwijzen hier naar het opstel van Mr. J. A. van der Chijs, De Latijnsche scholen van 1624 en 1666, alsmede het Seminarium van 1745 te Batavia (Tijdschr. Ind. T. L. en Vk., X), evenzeer als wij dat voor de Tijgersgracht in het algemeen ook nog doen naar S. Kalff De Tijgersgracht te Batavia, Elseviers geillustreerd maandschrift, 9e Jg., XI, bl. 444.

In het Noorden kwam de Tijgersgracht uit op de Steenhouwers- of Amsterdamsche gracht. Van daar kon men door de Princesstraat, zoowel als door de Heerestraet het stadhuisplein bereiken, dat, nadat de markt, van wat men

later het Kasteel(voor)plein noemde, daerheen was overgeplaatst, ook gedurende een zekeren tijd het Marcktvelt heeft geheeten.

In de Heerestraet vond men in 1631 een of het Chineesch kwartier van die dagen. Daghregister 1631, 15 Aug., bl. 34, doet ons weten, dat „13en ontstondt in de stadt in het Chinees quartier, staande in de Heerestraet, een seer swaeren brandt, een gansche rij huijsen op de dwarsgracht medenemende". Dat dit Chineesche kwartier in de noordelijke helft van dit stadsdeel lag, is op zich zelf reeds waarschijnlijk, o. a om dat daar aan de Groote Rivier iets later de voornaamste Chineesche toko's werden gevonden. Het blijkt behalve in het aangehaalde daarenboven nog uit het vermelden dier dwarsgracht, die in het zuidelijk gedeelte der Oosterstad niet te vinden was.

Een goede, vermoedelijk ook noodzakelijke, maatregel werd genomen in 1637, toen, zie Ned. Ind. Plakb., I, 1637 6 en 10 Februari, bl. 413, de bewoners van de Heeren- en Prinse-straten gelast werden om binnen twee maanden na de afkondiging van het plakaat, „hunne straeten behoorlijck (te) doen hooghen, ruggen ende met corael steenen bestroijen, laetende deselve bequamelijcken afwaeteren, alsmede tot lossinge van 't waeter tegen hunne stoepen aen maecken een goote, van gehouwen coraelsteen gevloert, breet een en een quart roe voeten ende diep naer de behoorlijcke proportie", terwijl tevens ten opzichte van de burgwallen (of grachten, het begaan-, niet het bevaarbare gedeelte) in het algemeen werd bevolen, „dat men de wal van de gracht drie en een halve voeten van de geplante clappus boomen mede neer de huijsinge sal ophooghen, maeckende van de huijsinge aff behoorlijcke affwateringe, stroijende meede langs deselve tot bequaeme passagie corael steen". De grachten zelf, dit zij hier ter loops ook even vermeld, moesten in de Oosterstad worden uitgediept in 1643, en daarna weder in 1654 (Ned. Ind. Plakb., II, 29 en 188, ook in 1668, 1672, Daghregister 1668, bl 20 en 1672, bl. 15).

Trouwens reeds in 1653 (vergl. Ned. Ind. Plakb., II, 1653, 18 Sept., bl. 185) was men genoodzaakt geweest om een verbod uit te vaardigen tegen het werpen van „dreck ofte andere vuijligheijt" in de grachten aan de Oostzijde van de stad, en te gelasten de „dreckbalijen" des avonds na 9 uren in de groote rivier te ledigen. Vele „ongeregelde ende vuijle" menschen hadden zich toch niet ontzien „haren dreck en vuijligheijt, niet alleen in de als noch bewaterde, maer oock in de uijtgewaterde, drooge gragten boven op den slick te werpen, 't welck niet alleen op den heeten middagh een vuijle en benauwde stanck is causeerende, maer met 'er tijt wel een pestilentiale sieckte onder de gemeente zoude veroorsaecken".

Wanneer de markt precies verplaatst is van het Kasteels(voor)plein naar het Stadhuisplein, of ook daar geopend werd, blijkt niet duidelijk. Nevens hetgeen in een vorige losse mededeeling reeds geplaatst werd over de (oude) markt en het (nieuwe) marktveld, kan hier nog gewezen worden op Ned. Ind. Plakb., I, 1 Maart 1627, bl. 216, waar gesproken wordt van het nieuwe stadhuis, bedoeld moet zijn dat van 1627, dus het tweede stadhuis, „staende op 't nieuw marcktveld", d. i. wat wij noemen het stadhuisplein, en Ned. Ind. Plakb., I, 1628, 7 Januari bl. 219, waar den Javanen verboden wordt na zonsondergang zich binnen Batavia op straat te bevinden, en met hunne prauwen aan de „ordinarij passer ofte marcktplaets" te liggen. Zij moesten van zonsondergang tot den volgenden morgen daarmede verhuizen naar de overzijde der rivier, „ter plaetse daartoe te prepareeren". Deze „ordinarij passer" kan weer geen andere geweest zijn dan die op het Kasteelsvoorplein. De marktplaats daar, men lette slechts op de dagteekening der beide stukken, was dus ook nog in gebruik, toen de andere reeds voor hetzelfde doel gebezigd werd.

Op het nieuwe Marktveld werden tot sieraad van de stad jonge manggaboomen geplant, die vermeld worden in Ned. Ind. Plakaatboek, I, 1634, 12 December, bl. 369, omdat

losloopend vee ze beschadigde of vernielde, en werd de groote pasarloods opgericht, van welke reeds gesproken werd in een vorige mededeeling. Ook vond men er de Kruiskerk, waarmede men in 1632 zeker reeds bezig was, die in 1640 vermoedelijk werd afgeleverd en ingewijd, en in 1733 door de Groote of Koepelkerk, die taliter equaliter als model gediend heeft voor de Willemskerk op het Koningsplein, vervangen werd.

Ten opzichte van deze kerk vertelt het Daghregister ons dat Reiniersz er in begraven werd, Daghregister 1653, 19 Mei, bl. 69, wat hier slechts daarom wordt gereleveerd, omdat men de zerk van zijn graf thans te Soerabaja vindt liggen, zie Not. Bat. Gen., Juli 1901, en tot nog toe de verklaring daarvoor zich niet heeft opgedaan. Het kerkhof bij deze kerk was in 1661 te klein geworden, hoewel het „tot nog toe alleen de begraafplaats der Christenen" was geweest. Er werd bepaald, Ned. Ind. Plakaatboek, II, 1661, 27 Sept., bl. 350, dat de lijken uit 's Compagnie's ziekenhuis, „dat maendelijcx al een merckelijck getal is belopende", op het nieuwe kerkhof, nl. dat bij de nieuwe kerk, aan de overzijde van de rivier, in de westerstad moesten worden begraven, en het grafloon voor het kerkhof bij de Kruiskerk van 1 op 2 reaelen gebracht. Maar dat de doodgraver van dit kerkhof reeds spoedig reclameert, omdat zijne inkomsten daardoor sterk verminderd waren, werd reeds elders medegedeeld, Ned. Ind. Plakb., II, 1663, 3 Juli, bl. 365. Wat het te beduiden heeft, dat de navolgende passage, die op dit kerkhof betrekking heeft, in het Daghregister een plaats kreeg, is onduidelijk. Zij staat op zich zelf, of de eigentlijke beweegreden tot het doen van het verzoek is niet vermeld. Daghregister 1663, 14 Sept., bl. 449, „ende heeft d'heer Dirck Steur, insgelijks op sijn versoeck, verkregen licentie om een graefstede te laeten maeken op het Nederlands Kerkhof deser stede, om sijn overledene huijsvrouw daerin te leggen, gelijk sij op haer sterfbedde begeert heeft". Ook de ruimte in de kerk werd

te klein, Daghregister 1673, 18 April, bl. 97, 18 d°. is op 't voordragen van d'eerwaerden Kerckenraedt goet gevonden d'E heeren, Nicolaes Verburgh en Pieter van Hoorn te versoecken en te committeren om eens inspectie te willen nemen, hoedanigh mettet verplaetsen eeniger gestoelten in de Nederlantse Kerck deser stede best wat meerder ruijmte en plaets voor de gemeente soude kennen worden uytgevonden;" — 21 d°. namiddagh is door de E. heeren Verburgh en van Hoorn rapport gedaen van de genomen inspectie in de Kerck, hoe datter mettet versetten van eenige gestoelten wel ruijmte voor 200 menschen soude kunnen uytgevonden worden, en 't welcke dan verstaen zij oock alsoo te laten geschieden".

Aan de Zuidzijde van het Marckvelt of het Stadhuisplein lag het Stadhuis, sints 1627, maar vernieuwd in 1652, en daarna nogmaals in 1707. Daar er reeds te voren een stadhuis was, dient men dat van 1627 het tweede en de beide anderen het derde en het vierde stadhuis te noemen.

Omtrent het 2de stadhuis zij hier slechts deze bijzonderheid geplaatst, „Eenige vuyle ende schaemteloose personen", zoo vertelt Ned. Ind. Plakb., II, 1648, 17 Juli, bl. 124, hadden zich niet ontzien „tot spot ende schemp van de justitie" bij nacht vóór de „pitsjaercamer inde voorzaal van 't Stadhuijs haer gevoegh te doen", zonder dat de schuldigen konden worden ontdekt, op het 3e heeft het navolgende betrekking.

Het wordt door Nieuhoff, er die een afbeelding van geeft als volgt beschreven:

‚Het raethuys staet bijna in het midden en hertje van de stad op een groot en effen plein. Het wierdt op het jaer zestien hondert en twee en vijftigh (1652) van gehouwen en gebakken steen gebouwt, heeft twee verdiepingen, en gaet met een wendeltrap na boven. D'ingang is recht in het midden, en na de korintische orde, bouwkunstigh opgehaelt, en boven met een steene wandelrij verzien en gekroont; daer men uit d'opperzael kan intreden, en na

buiten zien. Als 'er halsrecht wordt gedaen, dan recht men voor het raethuis een schavot op.

„De vensters van dit huis zijn alle, na de mate van het werk, zeer hoogh en heerlijk, en met glazen en ijzere tralien, verlicht en toegestelt.

„Aldaer hebben de Heeren Raden van den gerechte hunne zitplaetsen en vertrekken: desgelijx de Heeren Schepenen, Weesmeesters en bevelhebbers van geringe zaken; beneffens de Heeren van den burgelijken krijgsraet.

„De binnenplaetse is aen wederzijde met een hoogen steenen muur, op een breede voet, met dubbelde zuilen, bouwkunstigh besloten, alwaer de geweldige hooftman met andere dienaars van den gerechte hunne wooningen hebben. Daerneffens is de boeien en bekommerkamers.

„Aen den Westkant van den ingang woont de stokwaghter met zijn volk.

„Dit werk wierdt bij mijn tijt alles vernieuwt, met een heerlijk aenzien. Het strekt zich van de Tijgersgracht tot aen de Heerenstraet".

Wat Nieuhoff zegt van de verbouwing, vindt zijne bevestiging in het Daghregister. Daarin leest men achtereenvolgens, Daghregister 1665, 13 Februari, bl. 28, Soo is mede goetgevonden seeker stuckje erffs, aen het stadhuijs palende, te koopen van den burger Jan Krijne, voor de somma van 500 rs, om alsoo het gemelte stadhuijs in een regt viercant te brengen; — 1665, 10 Maart bl. 50, Is mede goetgevonden aan de Westsijde van het stadthuijs een muur op te trecken wat swaerder en dicker als degene, die aen de Oostzijde gemaeckt is; — 1665, 10 Maart, bl. 50, De heer fiscael, meester Louijs Philibert Vernattij, comt ter vergaderinge binnen, ende exhibeert een geschrift van den gevangen, Coyet, houdende weijgeringe om op de ordre van zijn Edt. met den geweldigen te gaen uijt de wooninge van den cipier, daer hij bij provisie in geordonneert is, omdat het gebouw aen de Westsijde van het stadhuijs dreijgde in te vallen, naer een plaetse aen de Oostzijde van

het gemelte stadhuijs, voor hem bereijdt en schoongemaeckt, ende is goetgevonden ende verstaen te persisteeren bij de voornoemde ordre; — 1665, 4 December, bl. 398, Soo is mede ter vergaderinge van haer Edt. gesien de projecten en afteekeningen van het metselwerck, aen d'Westzijde van het stadhuijs te macken, en is goetgevonden hetselve te besteden aen d'gene, die het tot de minste prijs sal willen aennemen, en dat op zodanige conditien, als in het resolutieboeck onder dato deses staet geinsereert; — 1665, 14 December, bl. 408. Omtrent de middag is het metselwerck, aen de Westzijde van het stadhuijs te maeken volgens het besteck, in de resolutie onder dato 4 deser geinsereert, aengenomen bij den burgers, Jacques Boulan voor 19 rds de roede quadraet, een steen dick; ende hebben haer dienaengaende als borgen gestelt den landdrost, Jan Ferment, en den vrijborger, Jacob Hostrock; — 1666, 2 Juli, bl. 100, Nae de middach sijn ter vergaderingh van haer Ede. geapprobeert de conditien, op de welcke Jan Jansen de Ruijter aengenomen heeft, het metselwerck van 5 gevangenhuijsen, achter het stadthuijs, en sijn deselve conditien in het resolutieboek onder dato deses geinsereert; — 1672, 16 Juni, bl. 156, Soo is in Rade van India verstaen, om de nodige verbeteringhe aen de gevangenhuijsen achter het stadthuijs te doen, soovele van het erf van den boekhouder, Adriaen van Hosten, nogh tot taxatie aen te nemen, alsoo hem daertoe niet ongenegen is thonende, — 1672, 26 Juli, bl. 199, Soo is oock in Rade van India goetgevonden het werk, dat aen 't opmaeken van de gevangenhuijsen achter 't stadthuijs nogh resteert, aen te beveelen de heeren presidenten der collegien van justitie, Pieter Anthonis Overtwater en Cornelis Speelman; — 1672, 2 Sept., bl. 237, 's Avonts, naer 't gebeth, is in Rade van India op het gedane rapport van d'heer Overtwater en Speelman wegens de twee huijsen en erven, door haer Ede. gecoght volgens commissie, bij resolutie van 29 July genoteert, het eene van den boekhouder Adriaen van Hosten

voor 2200 rds en het ander van de Weescamer, toebehoort hebbende d'erfgenamen van Sr. Adriaen van den Been sal^{r}. voor 1000 rd^{s}., goetgevonden de betalinge soo te laten geschieden". In 1707 stond er een nieuw stadhuis, het 4^{e} waarover men o. a. Heijdt kan raadplegen, en dat er nu nog staat.

De voorzaal van het 3^{e} stadhuis werd blijkens Plakaat van 1660, 15 Maart (II, bl. 333), gebruikt voor vendutie's, op Dinsdag en Zaterdag, 's morgens te 8 ure, en volgens de plakaten van 1669, 27 Augustus, en 1676, 27 October, (II, bl. 485 en 579) voor predicatie's. Het plakaat van 27 Augustus 1669 vindt zijn reflex in het Daghregister, 1669, 27 Aug., bl. 393, „Na de middagh is in Raede van India op het voorstel van den Eerw. Kerckenraedt goetgevonden de voorsael boven op het stadthuijs te laten prepareren om aldaer te komen predicken des Sondaghs voormiddagh in 't Portugees en 's naemiddags in 't Maleijts". Dat van 1676 is nog niet uitgegeven.

Bezuiden het Stadhuis lag in de Oosterstad, aan de Oostzijde van de Heeren- of Nieuwpoortstraat, tusschen deze en de rivier, dicht bij de Nieuwpoort, het Sieckenhuijs, Gasthuijs of Hospitael. Behalve naar de beschrijving van Nieuhoff, dient daarvoor verwezen te worden naar Swavingh's opstel, dat voor alles de sanitaire geschiedenis der stad beoogde te leveren, en dus voor dit gebouw of deze inrichting bovenal geraadpleegd worden kan. De bijzonderheden, die men in het Daghregister, tot en met 1673, aantreft, zijn dezen. Daghregister 1661, 3 October, bl. 296, „Is mede goedgevonden langs aen het ziekenhuijs, op de straet naer de Nieupoort gaende, 3 wooningen te maken voor den siekentrooster, barbier, en .... in plaetse van de gene, die binnen het ziekenhuijs gestaen hebben, ende door het omwaeijen van een groote boom onlangs gedestrueert zijn; — 1671, 6 Januari, bl. 243, 6 d^{o}. nae den middagh is in Raede van India goetgevonden en vastgesteld het hospitael ofte sieckenhuijs, dat nu seer bouwvalligh is en niet wel

langer staan can, metten eersten te laten vernieuwen en op soodanige wijse te bouwen, als onder dato deses bij het resolutieboecq can worden naar gesien; — 1672, 23 Maart, bl. 69, Des achtermiddaghs is door den docter anatomicus, Joannes Terbeeck, alhier ter stede gedaen de eerste oratie in de nieuw opgereghte anatomiekamer ten aenhooren van verscheijde lief hebbers, sijnde hier van te voren de navolgende gedruckte notificatie bekent gedaan: Notificatie: De Gouverneur Generael en Raden van India hebben de medicijne en chirurgije begunstight en opgerecht een anatomie kamer bij de nieuwe poort, daer voor desen d'eerwaerde predicant, Leonarts, gewoont heeft, weshalve aen de liefhebbers wort bekent gemaeckt, bijsonderlijck aen de doctoren en chirurgijns gerecommandeert, om aenstaenden Donderdagh, sijnde den 23en Maert, 's achtermiddags precijs ten 3 uren haer aldaer te willen laten vinden, alwaer de doctor en voorleser der anatomie door een publijcque oratie de eersten intrede sal doen; vorders ook op den gesetten tijdt in de weeck de publijcque lessen met hare presentien te helpen bijwonen; onderstont: Ter ordonnantie van haer Edelheijt (was getekend): Andries Cleijer, med. doctor.

De Nieuwpoort, in 1631 gebouwd, die men door moest om de Zuidervoorstad te bereiken, moest ingevolge het besluit van 1677, 7 December (Ned. Ind. Plakb., II, 587), tot na zekere predicatie buiten de stadt daar, open blijven, „opdat degeene, die in de stadt woonachtigh waren en haer mede tot het aenhooren van Godswoort aldaer wilden vervoegen, weder binnen mogten geraecken''. De oude bepaling omtrent het openen en sluiten der poorten vindt men Ned. Ind. Plakb. I, bl. 68, 1620, 18 Augustus, 8o, „opdat het openen ende sluijten van de stadtspoorten een iegelijck kundigh sij, ende oock wanneer ijder ambachtsman 's morgens aent werck sal treden ende 's avonts van de straet ende uijt de herbergen ende kroegen vertreecken, alle degene die aldaer niet te doen en hebben, soo sal de clocke vant stadhuijs drie mael des daeghs geluijdet werden, eens des

's morgens de clocke vijff uren ofte halff ses, eens des avonts in de schemeringh als men de poorte sluijt, ende eens te negen uijren daernaer als een ijder vrij burger oft vreemdelingh, niet nodich buijtens huijs te doen hebbende, van der straeten ende uijt de herbergen ende kroegen sich naer huijs begeven moet".

. . . . .

Over het bouwen van bamboe woningen, en het gebruiken van atap-dakbedekking moest in het voorafgaande reeds het een en ander gezegd worden.

Tot nadere toelichting van het reeds gereleveerde en om een soort van overzicht te geven, veroorlove de lezer, dat te midden dezer mededeelingen daarbij ook even uitsluitend stil wordt gestaan. Er moet daartoe veel in extenso uit het Ned. Ind. Plakaatboek worden overgenomen. Dit vindt zijn verontschuldiging in zichzelf, en zal, naar gehoopt wordt, schrijver dezes niet al te zeer worden kwalijk genomen.

Dat deze materialen in het oude Batavia veelvuldig werden gebruikt, is begrijpelijk, en het schijnt dan ook dat men er zich niet tegen verzet heeft, vóór om zoo te zeggen de nood aan den man kwam.

Na de belegering van de stad in 1628 volgde den 20en December van dat jaar nog een besluit, waarbij voorschriften werden gegeven nopens pannen- en atappen-daken. In Ned. Ind. Plakaatboek, I, bl. 240, leest men, onder den gemelden datum, dat de Magistraat, daartoe aanleiding vindende in den steeds meer en meer dreigende aanslagen op Batavia van de zijde der Javanen en van hunne adherenten, bepaalde

1o. alwie tusschen het Kasteelsplein en de bastions Braband en Utrecht, bewesten de groote rivier, — dat was in de verkorte, ommuurde stad, zooals deze gemaakt was tijdens het beleg van 1628, want waar Braband lag, vond men later de punt Holland, en Utrecht werd Gelderland, —

één of meer steenen huizen, niet met pannen „ofte tichelen" gedekt, bezat, moest die huizen daarvan voorzien „ter eersten gelegen theijt ende soo haest de materialen daertoe te krijgen zijn."

2°. alwie „in dit voorsz. begrijp" erven, met bamboe huizen betimmerd of niet betimmerd, bezat, mogt aan het repareren of bouwen dier huizen „geen excessive oncosten" besteden, maar moest zich „in alle neerstieheijd verdich maecken om op 't spoedichtste hare erven met steene huijsen te versien."

Wie hiertoe niet kon besluiten, moest „in tijts" zijn erf „in dese voorz. beslooten stadt gelegen", verkoopen onder voorwaarde, dat den kooper het erf met een steenen huis zoude betimmeren.

Hem zoude bezuijden, „buijten de beslooten stadt", of bewesten de groote rivier een erf worden aengewezen, waarop hij „vooreerst" slechts bamboe huizen zoude mogen bouwen.

Dit laatste is vooral opmerkenswaardig. Bezuiden de besloten stad was het terrein, dat later de zuider voorstad ging heeten, geheel gerasecrd, behalve het oude Hollandia, de bekende Kota Taijoli (voor dezen naam zie men wat indertijd in deze mededeelingen daarover is opgemerkt) of Kota Tai. Men wilde het terrein vrij houden, ook met het oog op mogelijk gevaar van den vijand, en daar zouden bamboe woningen juist toe geschikt zijn, men zou ze in geen tijd kunnen afbranden. Bewesten de rivier zouden zij ook geen kwaad kunnen. Wel was oorspronkelijk ook het plan geweest, zooals het later weer werd, aan die zijde van het water de stad uit te bouwen, men denke slechts aan de onder Coen tot een preuve gegraven gracht in beginsel, maar op dat oogenblik, in 1628, had men daarvan afgezien. De Oosterstad was ook aan de rivierzijde ompaggerd, en versterkt met blokhuizen.

Een bevestiging van de veronderstelling, dat het toestaan, neen het verordonneeren van het bouwen met bamboe op

die terreinen met die bedoeling geschiedde, geeft Ned. Ind. Plakaatboek I, 301, 27 Sept. en 1 Oct. 1633. Er werd zelfs verboden op de gronden van de latere Zuider voorstad boomen te planten. „Het respectabel ende redoutabel aensien van des stadts zuijder muijren, dat nochtans tot schrick, affkeer ende verwonderinge van onsen vijant, den Mattaram ende andere inlantse prinsen in allen manieren behoort geconserveert te werden, werd „gants ende gaer benomen" door den aanplant van boomen op de „erven, thuijnen ende gronden, gelegen bij zuijden de nieuwe stadtspoorte (de Nieuwpoort is van 1631) ende benoorden de groote rivier." Op die terreinen mochten alleen „aertvruchten ende moesthuijnen gehouden" worden. De boomen, die „daar gestaen hebben ende geset sijn vóór ons aencomste alhier" mochten voorloopig „praecario" blijven staan, maar zouden uitgeroeid moeten worden bij de „eerste machtige aencomste eeniger onser vijanden in Batavias lantschap om ons te beschadigen".

Belangrijk is het in dit opzicht het gezicht op Batavia in Valentijn's Oud en Nieuw Oost-Indië te vergelijken. Die plaat laat ons zonder twijfel Batavia zien in een toestand, die anterieur is aan den tijd van dien ijverigen verteller. Bezuiden de eigentlijke stad, bezuiden de punt Gelderland, ziet men niets dan een open terrein, waarop dicht bij de rivier, eenig en alleen, de oude benteng Hollandia of Kota Tai nog te zien is.

De hand is aan het besluit van 20 December 1628 niet gehouden. Ook werd er een nieuw plan voor de stad gemaakt. De rivier werd recht gelegd, de Oosterstad in het Noorden verbreed, enz., enz., waarvoor men zie wat elders reeds is medegedeeld. In 1633, 20 Aug. en 13 Sept., zie Ned.-Ind. Plakaatboek, I, bl. 294, werden er nieuwe bepalingen uitgevaardigd. Men leest daar:

In de oude stad (d. i. „bij Oosten de oude ende gegraven rivier tot de Oosterburchwal des Tijgersgrachts in cluijs") mogten geene „riette gebouwen met palmbladeren ge-

deckt" meer gerepareerd worden, tenzij die gebouwen aan alle kanten 24 voeten verwijderd waren van „huijzen met calck ende steen getimmert ende met hart dack gedeckt", op straffe van de reparatie af te breken.

Bijaldien aan een steenen huis een dito van bamboe verbonden was zonder aan een ander steenen huis te belenden, dan mogt zoodanig bamboe huis gerepareerd, maar niet nieuw gebouwd worden.

Om eigenaren van bamboe huizen „met onbeswaerde gronden" te helpen in het vervangen dier huizen door steenen huizen met pannen daken, werden hun van Regeringswege „penningen" aangeboden tegen ½ pCt. per maand, „mits passeerende behoorlijk bescheijt".

Alwie daarmede niet geholpen kan of begeerde te worden, moest zijn grond „bij vercoopinge quyt maecken ofte ledich laten leggen, ende naer andere gronden omsien, daerse op hare wijze dan oncostelijke naer hare gelegentheyt timmeren soude mogen".

Bij dit laatste had de regeering op het oog terreinen, verkregen „door het graven des binnengrachts aan de Oostzijde der stadt, bequaem tot wooningen gemaeckt te werden, daer geen steenen huijzen en staen ende alwaer men den burgeren oncostelijck gront sal connen lacten genieten om met riet ende palm dacken te mogen bouwen".

Dat terrein was het terrein, waar het Bandaneesche kwartier kwam te liggen.

Als een aanvulling van het juist medegedeelde besluit zou kunnen gelden dat van 27 Sept. en 1 Oct. 1633, Ned. Ind. Platkaatboek, I, bl. 301, waarbij een verbod werd uitgevaardigd tegen particuliere stegen, sloppen, wegen en toegangen binnen de stad Batavia, hoewel daarin van brandgevaar niet wordt gerept.

Verscheidene ingezetenen, „door een baetsuchtigen geest gedreven", hadden „op haer eijgen authoriteijt ende sonder eenig consent ofte octroij" achter hunne woningen „zoo groote quantiteijt riette huijskens" opgerigt, dat daarin

verscheijdene „familien van geringe conditien" konden wonen en daardoor het aantal stegen, enz. „bij ons ofte onse predecesseurs met gemeen advijs van den Raad van Indie geroeijt ende geordonneert", noodeloos vermeerderd.

„Alsulcke particuliere sloptjens ende toegangen niet anders en sijn als sluijpplaetsen voor ongeregelde menschen, nesten van alle stanck; . . . . . 't aensien ende cieraet van een wel gelegen ende geordonneerde stadt" werden daardoor „gedeformeert . . . . daardoor verscheijden plaetsen ende er van noch ledig ende onbewoont sijn . . . een ijder zich om de cleene cost naer de voorsz. sloptjens begevende, ... de ingesetene op veele plaetsen in groote stanck ende vijligheijd al te bekrompen, bij ende onder malkanderen sijn woonende".

Om deze redenen werd gelast, dat alle particuliere sloppen binnen 6 maenden afgebroken moesten worden, op straffen van arbitrale correctie en het „publijcquelijk op straet" verbranden der materialen van de alsdan door den officier af te breken sloppen.

In den vervolge zou men „steene ofte riette huijskens tot gemack ende accomodatie van geringe luijden" alleen dan op zijn erf binnen de stad mogen bouwen, wanneer men voorzien was van een „klaer, duijdelijck ende expres consent van ons ende den Raden van India, bij authentijcque extract onsen resolutien te bewijsen," op straffe van arbitrale correctie en verbeurdverklaring van de gebruikte materialen.

Sloeg het besluit van 20 Aug. en 10 Sept. 1633 op de Oosterstad, en met beperkingen of vrijlating, in 1641, 23 Oct., zie Ned. Ind. Plakaatboek, I, bl. 464, werd er een genomen voor een gedeelte van de Westerstad. Er werd bepaald, dat huizen, te bouwen te Batavia aan de westzijde van de groote rivier in het blok M, gelegen tusschen de timmerwerf en de Jonkerstraat (de Lepelstraat en de Zandzee), „eeuwigh en altoos" belast zouden blijven met zekeren „vaststaende, erffelijcke rente", om ze zoo als 't ware

„ kunnen onteigenen, en het verbod van bouwen met bamboe en atap daardoor ook daar te kunnen invoeren.

Voor de tweede maal had op de aangegeven plaats, waar alle huizen en petakken van bamboe en atap waren geweest, een hevige brand gewoed, waardoor 's Compagnies timmerwerf en „het huijs van den generaelen ontfangh (daer alle de scheepsgereedschappen ende behoufftigheden van touwerck, pick, teer, etc. tot de dagelijcksche equipagie onder het logiement vander Ontfanger-Generael berusten)" in groot gevaar hadden verkeerd.

Om die reden besloot de Regeering den grond aldaer te onteigenen, ten einde hen, die daarop weder woningen mogten bouwen, te kunnen dwingen, „met steen in calck ende hart dack" te bouwen.

Maar die grond behoorde voor een groot gedeelte aan minderjarige weezen, wier voogden met die onteigening geen genoegen konden of wilden nemen.

„Naer verscheijden voorslagen ende gehouden cavillatien" kwam men eindelijk overeen, dat de bebouwers van den grond, in plaats van huur, „eeuwigh ende erffelijck" aan de weezen zouden betalen 30 realen van achten per maand, ingaande met 1 Maart 1642.

In 1654 volgde daarop, op 28 October en 2 November, Ned. Indisch Plakaatboek, II, bl. 199, 1° een verbod tegen het bouwen aan de Oostzijde der stad van bamboe woningen en van „kotten ofte huijckens, met atap ofte cadjangs gedect", achter de steenen huizen, en 2°. een last tot het decken „met harde ofte pannen dacken" van „pedacken, achter huijskens ofte kotten", op de Westzijde van de stad, staande „aen ofte omtrent steene gebouwen, op de breete van een roede ofte 12 Rijnlantse voeten, soo wel achter als ter weder zijde".

Vrees voor brand, welke, „Godt betert, meer dan te veel", plaats had, was de aanleiding voor de uitvaardiging van dit stuk.

Aan de Oostzijde van de stad mochten bamboe huizen,

enz., alleen gebouwd worden in Compagnie's slavenkwartier (d i. het Malabaarsche kwartier) en in de Bandasche buurt.

Ook dit laatste werd verboden in 1667, 7 Juni, Ned. Ind. Plakb., II, bl, 422.

Geen onderscheid werd toen meer gemaakt tusschen de west- en oostzijde van de stad, noch „off deselve staen voor aende straet offte achter op de erven, zoo wel cleijne als groote, daeronder oock begrepen alle thuijnhuijsjens, galderijen, affdacken, hoenderhuijzen, combuijsden off wat het soude mogen wezen".

Binnen een jaar moesten de bamboe woningen aan de westzijde van de stad, „die noch op ettelijke plaetsen gevonden" werden, afgebroken worden en „in steen verandert offte ten minste met harde pannen gedeckt".

Dat dit besluit ook sloeg op het Bandasche kwartier kwam aan den dag in een vorige mededeeling. Hoewel niet alleen, was een hevige brand dáár op den 29en Mei 1667, de directe aanleiding geweest tot het nemen van dit besluit.

Dat op den duur die bepaling ook over de Zuidervoorstad moest worden uitgebreid, was een onvermijdelijke noodzakelijkheid, nadat de omstandigheden zich gewijzigd hadden, en dat gedeelte buiten de stad, dat eens tot de stad had behoord, weer bewoond was geraakt, door meer gegoeden, ja zeer welgestelde personen, die er eerst buitens hadden, en daarna zelfs woonhuizen, waarin zij geregeld woonden, en van wie met name genoemd kunnen worden Maetsuijker, Strantwijck, Speelman, Camphuijs. Daarop wijst wat men leest in het Plakaatboek, III, 287, onder 1691, 6 Augustus.

In zijn vergadering van 6 Augustus 1691 overwoog het college van Schepenen, dat „tot voorkominge van de eccessive schade, die, soo wel groote als cleijne, kan toegebragt werden door den brand en welke seer beswaerlijk, om niet te seggen onmogelijk, in de bamboese huijsen grasseerende, te stuijten is, als in den aenvang van de fundatie deser

stad, de timmeragien van soo ligtelijk brand vattende materialen verboden is op en omtrent de plaetsen, daer eenige huijsen van belang stonden, en welke verbod bij diverse placaeten verder en verder is g'extendeert, na dat bij aenwas en verbeteringe deser stadt sodanige considerable huijsen verder van 't casteel aff uijtgeset en gebouwt wierden, sulxs eijndelijk het maecken van allerlei bamboese gebouwen, packhuijzen, afdakken, binnenmuuren, etc. te eenemael verboden is binnen 't geheel begrip van de stadswallen, sooals men die tegenwoordig siet; ende dat deselve redenen, welke doenmaels militeerden tot het verder uijtbreiden van 't voorsz. verbod binnen dese stadsmuuren, nu ook meriteerden de extentie van dien, ten minsten tot in de Zuijdervoorstad, als waerin nu al bereijts een groot getal steene, en daeronder vrij veele aensienelijcke huijsen gepermitteert sijn te erigeeren, mits allen welke verstaen is bij extract dezes omtrent de Ed. hooge regeringe te insteren, ten eijnde niet alleen den aanbouw van diergelijcke bamboese en atappe getimmerten binnen deser stede voorstad bij placcaet verboden, maer ook dat alle de soodanige, allerzijts gemaekte, soo daer als langs de cingels, binnen een korten en peremtoiren tijd afgebroken off ten allerminsten de reparatien daervan verboden mogen werden, ten eijnde deselve also langsamerhand van selfs immers mogen komen te vervallen". Volgens de er bij voorkomende mededeeling van Mr. J. A. van der Chijs werd er geen besluit van de Regeering over deze zaak aangetroffen.

Maar de Zuidervoorstad was natuurlijk begrepen in het verbod tegen „het extrueeren van bamboese en atappe huijsjes of pedacken, met atap, stroo of andere ruijgte gedekt, in de voorsteden van Batavia", van 4 November 1746, Ned. Ind. Plakaatboek, V, 417, want onder de benaming „Voorsteden" begreep de Regeering „de eerste blocken ten westen van de stad, het quartier der Chineesen tot aan de Papanger-wacht, de Zuijder voorstadt, na desselfs bekende limiten, en ten oosten de blocken tot aan de zoogenaamde

Paroe's weg". Met dit laatste is wel bedoeld wat vulgo als de Parveesche weg bekend staat.

Binnen den tijd van 6 maanden „of uijtterlijck binnen het jaar" moesten alle woningen dier voorsteden van een pannen dâk voorzien, en, zooveel mogelijk, geheel van steen of hout gebouwd zijn.

Ten opzichte van huizen, die dicht bij de kruitmolens stonden, werd er een bepaling gemaakt in 1713. De kruitmolens lagen buiten de stad aan de overzijde van de rivier, op het terrein bezuiden de Zuidervoorstad, het zoogenaamde Kettingkwartier van thans, enz. Dat terrein lag langs het Molenvliet, dat zoo heette om de molens van verschillende soort, die men daar oudtijds vond. Men zie Ned. Ind. Plakaatboek, III, 1706, 5 November. bl. 574, en IV, 1713, en 27 Juni, bl. 32.

Een andere algemeenheid, die hier evenmin onbesproken kan blijven, is het uitdiepen der grachten en het schoeien daarvan. Ook daarop moest in het voorafgaande, hier of daar, de aandacht worden gevestigd, ten gevolge waarvan het noodzakelijk is er evenzoo even in het bijzonder bij stil te staan.

Daarom zij er hier verwezen naar Ned. Ind. Plakaatboek, II, 29, sub 10 November 1643, waar sprake is van een belasting voor het uitdiepen van de Tijgers-, Amsterdamsche, Groene en Leeuwinnegracht te Batavia en voor het maken van steenen kaden daarlangs.

Deze grachten waren allengs zoo ondiep geworden, dat geen vaartuig meer daarin varen kon. Ook veroorzaakten „de uitrijsende quade dampen" allerlei ziekten. De Regeering wilde daarom die niet beschoeide grachten in orde laten brengen, maar zag tegen de kosten op. Zij gelastte mitsdien het Collegie Schepenen „hierover met de voornaemste burgers en eijgenaers der gronden te spreecken, haer genegentheijt tot gemelte goede werck te hooren ende

met eenen te overleggen, hoe ende in wat manieren men op 't gevoechelijckste 't bedraegen van 't een en 't ander soude connen vinden, alsoo naer gemaeckte overslagh dit uijtgraeven ende schoeijen t'saemen omtrent 30.000 realen sal coomen te costen". Hoe de omslag der belasting over meer of minder belanghebbende personen bij deze zaak was, doet er hier niet aan toe. De Regeering vereenigde zich met het voorstel van Schepenen, zooals men het t. a. p. vindt, en nam op zich „over de gemelte grachten te leggen de noodige bruggen, meede van steen ende calck, insgelijcx oock de trappen die daer benevens vereijsschen".

Bij plakaat van 6 April 1654, Ned. Ind. Plakaatboek, II, 188, werd (op nieuw) de contributie vastgesteld, welke voor het uitdiepen van de grachten van het oostelijke deel van de stad Batavia moest opgebragt worden door hen, die aldaar aan grachten of in straten woonachtig waren.

In Daghregister 1668, 31 Januari, bl. 20, vindt men verder, „Nae de middagh is bij haer Ede in Raede van India goetgevonden den heer Joan Thijssen te committeren om met heeren Schepenen deser stede eens te sien ende te overleggen, op wat wijse best gediept ende schoon gemaeckt souden connen worden de gragten ofte burghwallen binnen dese stadt, de welcke bij laeg waeter bijnae geheel droogh vallen en dienvolgende stanck ende ongesontheijt comen te veroorsaecken", met dit gevolg, Daghregister 1668, 9 Maart, bl. 41, „Voorts is bij haer Ede goetgevonden een van de dwersburgwallen deser steede door 's Comps. slaven te laeten uijtdiepen tot een preuve".

In 1672 was het weer noodig, of er was intusschen niets van gekomen. Daghregister 1672, 18 Januari, bl. 15, „Soo is mede verstaen en gans nodig geacht, dat de grachten van de statsburghwallen, die seer ondiep ende onsuijver sijn geworden en een seer leelijcke stanck geven, gediept en gereijnight worden; tot dien eijnde is goetgevonden den heer Pieter van Hoorn te versoecken met het collegie van schepenen deser steede te overleggen hoe ende op wat

wijse sulx oncostelijkxt voor den borger en andere inwoonders sal connen geschieden". Waarna in 1673, Ned. Ind. Plakaatboek, II, 567, op nieuw eene belasting voor het uitdiepen en reinigen der burgwallen en het repareeren der kaden te Batavia werd ingesteld.

10 April 1685 moest men weder op de zaak terug komen, 29 Januari 1686 werd zij op nieuw geregeld, en zoo ging het geregeld door tot 14 September 1748 de belasting bekend onder den naam van „een halve maand huijshuur" voor goed, zooals men zeggen kan, werd ingevoerd. Daarvan het verloop na te gaan, kan niet op onzen weg liggen. Hier zij er slechts op gewezen, dat het vervuilen der grachten reeds lang vóór de hevige aardbevingen van 4 op 5 Januari 1699, die een uitbarsting van den Salak vergezelden, geconstateerd kan worden. Daarvan kan men een beschrijving vinden in de Resoluties van 7 en 14 Januari 1699, en bij Abraham Bogaerts, Historische Reizen, 1e Boek, bl. 170. Aangehaald vindt men de bedoelde pericope in noot 2, op bl. 55 van Verh. Bat. Gen., deel II, bij het opstel Bericht wegens de zwaare aardbeving van den 22 Januarij 1780, door Mr. J. C. Radermacher. De maatregelen, die toen genomen werden tot uitdieping der grachten, enz., vindt men in Ned. Ind. Plakaatboek, III, 1699, 7 en 13 April, bl. 458.

Over de Zuidervoorstad, waarbij nu nog even verwijld moet worden, valt na hetgeen gaandeweg hier reeds kon worden geplaatst, niet veel meer te zeggen. In het voorafgaande moesten reeds allerlei bijzonderheden te berde gebracht worden. Men zie slechts de losse mededeelingen over Kota Tai, Buijren, de buitenplaats Batenburg, het Malabaarsche kwartier, de Houttuinen, de arakbranderijen, het bouwen met bamboe en atap, de plaatsen die over de onveiligheid der omgeving van de stad aangehaald werden in Een plattegrond van Batavia van 1632. Het is niet noodig, noch wenschelijk, dat alles hier te herhalen.

Vóór 1628 vond men er de redoute van Jan de Brasser, de redoute Hollandia, het Sieckenhuijs, de Kerk, de tuin van Hendrick Lievensen, de Taijoleesche gracht en het einde van de Tijgersgracht; zij werd geheel geraseerd, op Hollandia na, en kwam eerst langzamerhand, na een tijd lang open te zijn gehouden, weer op. Men mocht er niet bouwen dan met bamboe en atap, men mocht er geen boomen planten, slechts laag opschietend gewas, en het gezicht op Batavia, dat men in Valentijn's Oud- en Nieuw-Oostindien aantreft, geeft er een voorstelling van hoe het terrein van de Zuidervoorstad er, gedurende eenigen tijd, heeft uitgezien, open, onbebouwd, onbewoond; slechts Hollandia stond er, dat, in de werkelijk zeer benarde dagen der belegeringen, stand gehouden had, en daarom dan ook, later bij Regeeringsbesluit, moest blijven staan, en dit dan ook langer dan een eeuw, tot 1766, nog gedaan heeft.

Gaandeweg is daarin, zoo nog niet onder Specx, langzamerhand onder Brouwer en van Diemen verandering gekomen.

In 1633, zie Ned. Ind. Plakaatboek, I, 1633, 2 en 7 Juni, bl. 291, had de Regeering haren veestapel te Batavia verkocht, o. a. omdat „de koebeesten door den pachter zoo uijtgemolcken werden dat het aengroeijen der calveren gantsch is vervallende", maar als men zich herinnert hoe de koestal van de Compagnie, die bij Dircxland lag (d. i. dicht bij de plaats van het latere fort Jakatra, thans Djambatan merah), en nog eens die Coestal, in de citaten over de onveiligheid der omgeving, het punt van taquineering door de Javanen was, dan begrijpt men dat ook andere omstandigheden nog hebben medegewerkt om die koestal op te heffen, en het aanfokken van runderen in handen van particulieren te geven. Dezen zochten de plaats voor hunne stallingen natuurlijk dichter bij de stad en moeten ze gevonden hebben op het terrein van de Zuidervoorstand, waar men Baucke de Boer en Ambrosius van der Keer, met hun „coebeesten" dan ook aantreft, zie Daghregister 1634, 11 December, bl. 455, terwijl ibid. bl. 422, sub 1 December, ten

overvloede nog blijkt, dat 's Compagnies koestal was opgeheven, want daar wordt gesproken van een plaats „bij suijen daer de Coestal heeft gestaen". Was in 1628 het besluit geslagen voor het slechts met bamboe bouwen op het terrein van de Zuidervoorstad, en 27 September 1633 dat van het openhouden van het terrein, uit het citaat 1634 blijkt duidelijk, dat daar koestallen waren, niet minder dan uit het verbod tegen het stallen van buffels en koeien in de voorstad (d. i. de Zuidervoorstad) van Batavia. Ned. Ind. Plakaatboek, II, 1648, 30 November, bl. 129. En dat het bedoelde terrein, ook op andere wijzen, in dien tusschentijd eenigszins bebouwd moet zijn geraakt, volgt uit het permitteeren van het bouwen met bamboe daar, uit Daghregister 1633, 13 Juni, bl. 126, waar gesproken wordt van „2 à 3 bamboesen huijskens" die in brand gestoken werden, en lagen „in den thuijn van Hendrick Lievenzen zaliger" (d. i. zoo ongeveer waar men thans nog de bocht van de Riebaldsgang vindt), en uit Ned. Ind. Plakaatboek, I, 1642, 27 Mei, bl. 471, een verbod voor vrouwen zich verder buiten de poort van Batavia te begeven dan tot aan de eerste „corps du guarde ofte buijtenwacht". Zonder nadenken, zoo leest men daar, begaven zich meermalen vrouwen te voet of te paard, dan wel in vaartuigen naar de „waterplaets ende andere plaijsante gewesten omme haar vermaeck te scheppen", waar zij echter gevaar liepen van door „boschroovers, straetschenders, Javanen en de andere onse vianden" overvallen te worden. De Waterplaats lag over de rivier, ter hoogte van Glodok, waar thans het Kettingkwartier gevonden wordt. Was het terrein tot daar open geweest, dan zou het toch zeker tot op die plek ook wel veilig geweest zijn.

Met dit alles klopt het tooneel van het terrein der Zuidervoorstad gegeven door den plattegrond van Clemendt de Jonghe, 1650. Men vindt er paden, wegen, grachten, sloten, kleine huizen (bamboe woningen), een enkele tuin. Het geheel doet zich voor als ook sommige gedeelten der Westerstad, nog niet druk bewoond, en zeker nog

niet bebouwd met grootere, steenen heerehuizingen met trapjesgevels.

Het Daghregister, dat zulke belangrijke gegevens verstrekte over de omgeving der stad tot in 1636, omdat er van omstreeks dien tijd een doorloopende reeks van jaargangen van voorhanden is, is van dien tijd af tot op 1663 slechts in enkele jaren vertegenwoordigd (1640, 1641, 1647, 1648, 1653, 1656, 1657, 1659, 1661), en dan nog daarenboven af en toe nog onvolledig, terwijl 1647, 1648, 1656 en 1657 nog niet uitgegeven zijn. Onder deze omstandigheden kan men er zeker van zijn, dat veel ons ontgaat, althans nog op dit oogenblik, wat hier het vermelden zeker waard zou zijn, doch hetgeen uit de reeds uitgegeven deelen opgelezen kan worden, is op zichzelf ook zeer de moeite waard, en zij hieronder in den trant dezer mededeelingen bekend gesteld.

Daghregister 1659, 23 Aug., bl. 170, verhaalt, „Van middach stort een buijtenmuijr van de pedacken van d'heer lantdrost, Jan Fermant, staende bij de lantpoort, nevens sijn woninge, in, waeronder een Chinese vrou dood blijft, zijnde anders sonderlinge geen schade geschiedt, dan dat bij den eijgenaer met het hermaken can geboet werden". Op deze pericope werd vroeger reeds eens gewezen, omdat verondersteld werd dat met de Lantpoort daar de Nieuwpoort zou kunnen zijn bedoeld, en dan slaat zij op de Zuider voorstad. Daaraan is onderwijl bij mij eenige twijfel gerezen, omdat er verder slechts over het erf van Jan Fermant bij de Dietzpoort wordt gesproken, wat mij aanleiding gaf te vragen of wellicht niet deze poort met Lantpoort kan zijn aangeduid. Ik ben niet in staat het uit te maken, dit moet aan een ander of aan den tijd worden overgelaten. Is het zoo, dan heeft dit bericht geen betrekking op de Zuidervoorstad.

Het eerstvolgende vindt men Daghregister 1664, 21 en 22 Augustus, bl. 344. Er is in de Zuidervoorstad reeds een groote verandering gekomen, de Gouverneur-Generaal,

Joan Maetsuijcker, heeft er zijn „thuijn", d. w. z. zijn buiten.

Nadat Maetsuijcker den 11 Juli 1664 het lijk zijner 3 Juni 1663 overleden eerste gemalinne, Haesie Berkmans, „een deugtsame, goedaerdige en godsaalige matroone, wiens verlies bij veelen betreurt en beklaegt werdt", en met wie hij 28 jaeren getrouwd was geweest, Daghregister 1663, 3 Juni, bl. 225, van uit de Kruiskerk, naar de Kasteelskapel had doen overbrengen (Daghregister, bl. 280), trad hij den 31 Juli daaraanvolgende in ondertrouw met de weduwe van den Heer Simon Cos, van haarzelve Elisabeth Abbema, de bruid van Johan van Dam (voor deze historie zie men Valentijn IV, 1, bl. 302), en huwde haar den 20 Augustus, waarna de bruiloft gevierd werd op de twee daaraan volgende dagen.

Daghregister 1664, 31 Juli, bl. 300, Na de middagh heeft zijn Edt., de Heer Gouverneur Generael, Joan Maetsuijcker, voor commissarissen van huwelijkse zaken, die in zijn Edts. wooning (in het Kasteel is zonder twijfel de bedoeling) compareerden en vergaderden, ondertrouw gedaen met mevrouw Elisabeth Abbema, weduwe wijlen d'heer Simon Cos, zal^{r} m^{e}, in zijn leven extra-ordinaris Raed van India, ende werden de heeren Raden van India, de fiscaal, baillu en secretaris, nevens hare respective huijsvrouwen, op de voorbruijloft des avents genoodigt; — 1664, 3 Aug., bl. 306, Op heden heeft zijn Ed^{t}., den heere Gouverneur Generael, Joan Maetsuijcker, zijn eerste houwelijksproclamatie gehad met d'eerbare juffrouw Elisabeth Abbema, weduwe wijlen d'heer Simon Cos, zal^{r}, in zijn leven Raed extra-ordinair van India en Gouverneur in Amboina; — 1664, 20 Aug., bl. 342, 20 do. voor de middagh is zijn Ed^{t}. d'heer Gouverneur Generael, Joan Maetsuijcker, hier in 't Casteel in den houwelijken staat bevestigd met mevrouw Elisabeth Abbema. Zijn Ed^{t}. haelde mevrouw, de brugd, met de carosse uit hare woning, in de stadt staende, tot in het casteel, vergeselschapt met de

heeren speelnoots, Carel Hartsink, directeur Generael en Nicolaes Verbrugt, ordinaris Raed van India, nevens hare respective huijsvrouwen, en bragt deselve in de predikzale, houdende in het zitten deselve ordre ende rang als onder haer Edt. altijt gebruijkelijk is geweest. De gequalificeerste ministers en de juffrouwen, in 't casteel woonende, mitsgaders de heeren van Hoorn en Cops, nevens hare huijsvrouwen, ook d' heer fiscaal, ds. Leenders en Heussens waren aldaer mede tegenwoordigh. Voor de predicatie las de voorleser de historie van Jacobs vrijagie ende houwelijk uijt Genesi Daernae wierd gesongen den 113en psalm. Dr. Cornelius Lindius, die de predicatie dede, nam zijn text uijt het boek Ruths Capl. 4, vers 11, luijdende als volgt: Ende al het volk, dat in de poorte was, mitsgaders de oudsten zeijden: wij zijn getuijgen: de Heere make dese vrouwe, die in u huijs comt, als Rachel en Lea, die beijde het huijs Israels gebout hebben; ende handelt kloekelijk in Ephrata ende maekt uwen naem vermaert in Bethlehem; zeer applicabel tot de tegenwoordige handeling. Nae de predicatie en de gewoonlijke gebeden, mitsgaders de solemnisatie des houwelijks, is gezongen den 128en psalm. De brugge van 't casteel was met groente besteken en de weg van de poorte des casteels tot aan het huijs van zijn Edt. na deses lantswijze met gallerijen van clappustacken en andere groente en bloemen alomme verciert; — 1664, 21 en 22 Aug., bl. 344, 21 do. wert de tweede dag van de bruiloft van zijn Edt. geviert, 22 do. heden wort de burijloft gesloten in zijn Edts. thuijn, staende buijten de Nieupoort, aen de groote rivier, alwaer de heeren Raeden van India ende eenige weijnige van de bruijlofts gasten ende jonge lujjden, zoo te perde, als met de carossen, haer laten vinden.

Van deze tuin gewaagt ook Nieuhoff, bl. 226, „Buiten Batavia, op de groote riviere, staet ook het huis van eenen voornamen burger, Strantwijk geheeten, dat weleer het speelhuis van den steehouder, de Heer Johann Maetsuijeker,

was. Het is zeer luchtigh en lustigh, met een aerdigh en antyks dak en voor met een uitstek getimmert. Het heeft een schoone tuin, die met allerhande vruchtboomen en bloemen beplant is." Dit bericht is daarom zoo opmerkelijk, omdat Nieuhoff in 1670 Batavia, na een herhaald verblijf daar, in 1654, 1657, 1659 en in 1667—1670, voor goed verliet, terwijl Maetsuijcker tot 1678, in welk jaar hij 2 Januari stierf, aan de regeering bleef. Daar Nieuhoff van het huis en de tuin spreekt als reeds overgegaan in handen van den Heer Strantwijk, moet Maetsuijcker dit buiten dus reeds een jaar of 8 vóór zijn dood van de hand hebben gedaan.

Gijsbert de Davidt Strantwijck, want deze zal de nieuwe eigenaar wel geweest zijn, werd 21 Januari 1670 gekozen tot diaken, 21 Mei 1671 bij continuatie tot schepen, 19 Augustus 1672, toen „na deliberatie in Rade van India goetgevonden (was) het collegie van heeren Heemraden met nog drie leeden te vestercken," tot heemraad, en 2 Juni 1673 tot boedelmeester. Dat hij, hoewel burger zijnde, tot de notabelen en welvarende lieden van Batavia behoorde, kan blijken uit Daghregister 1671, 1 November, bl. 466, „maar alsoo pangeran Loor ordre van den Coning (van Bantĕn) hadde om de eerste chaloup, die van Batavia daer moghte aencomen om te handelen, in arrest te houden, soo had hij verleden week de chaloup van den vrijborger, Backer, waermede de monsrs. Qualbegen, Schimmelpenning, de Vicq en Strantwijcq om een speelreijs waren aengecomen, doen arresteren; maer omdat deselve om geen negotie daer waren aengecomen, is deselve chaloup door ordre van den Coning weder gelangeert; — 1672, 2 Augustus, bl. 212, Ook is op 't versoeck van den borger, Gijsbert de Davidt Strantwijck, toegestaen, dat een scheepjen nae Arrakan zal mogen senden, mits niet aendoende Benggale off eenige handelcomptoiren van d' E. Compe.

Het toenemen van de bevolking in de Zuidervoorstad blijkt uit het feit dat men er een school, onder de redout

Buijren had, die in 1666 (zie Daghregister, 1666, 21 Sept., bl. 151) vernieuwd moest worden.

In 1668 had er tweemaal een belangrijke brand plaats. Daghregister 1668, 2 Sept., bl. 151, Nae de middagh zijn in de voorstadt buijten de Nieuwpoort, in de straat tusschen deselve poort ende de èerste brugge aen de Westzijde, 6 bamboese woningen afgebrant, sonder dat men weet, waer door de brant ontstaen zij; — 1668, 3 Dec., bl. 216, Nae de middagh omtrent 4 uuren zijn buijten de Nieuwpoort tegenover de thuijn ofte wouingh van den luijtenant, Fredrick Hendrick, omtrent 70 bamboese woningen in minder als een uur tijd door het vuur verteert ende afgebrant, toebehoorende aen de weduwe van Joan Hartman, in sijn leven coopman en dispencier in Comps. provisiemagasijn alhier, zijnde gemelte brant, soo men niet anders en weet, alleen ontstaen door ongeluck ofte onvoorsigtigheijt.

In 1672 werd de brug buiten voor de Nieuwpoort vernieuwd, en kreeg Speelman permissie om, op eigen kosten, even boven de reduijt Buijren, over de Groote rivier, een brug te laten maken. Of de brug bij de Nieuwpoort, die vernieuwd werd, die is welke men op de plaat bij Nieuwhoff, „De Nieuwe Poort", ziet, schijnt, om den achtergrond, wel aan eenige bedenking onderhevig te zijn, en op mij maakt het sterk den indruk, dat deze nieuwe poort de Dietspoort wezen moet. Het besluit omtrent de brug bij de eigentlijke Nieuwpoort luidt, in Daghregister 1662, 1 Juli, bl. 174, „En alsoo de brugh buijten voor de Nieuwpoort nootsaeckelijck moet vernieuwt worden, soo is eijndelijck naer veel beradens mede goetgevonden daer te laten aenvallen ende te doen maeken met vier steene boogen ende een valbrugh in 't midden van 14 voeten langh, mitsgaders aen de eijnden de hoofden met ruijm uitgespreijde vlogels om door wagens en carren te min misgelopen te connen worden". Speelman's brug moet gelegen hebben, dicht bij, maar lager dan de plek waar men het gedenkteeken aan het verraad van Pieter Erbervelt vindt, men zie slechts

Daghregister 1672, 2 Sept., bl. 241, reeds aangehaald, toen er in deze mededeelingen over Buijren in 't bijzonder gesproken werd. Zij moet dicht bij zijn buitenplaats, Batenburg, gelegen hebben, die men met de gegevens, zie de mededeeling daareven reeds gedaan, zoekt op het terrein, waarop de redoute Hollandia stond. Toch vraagt men zich af of men dit buiten, dat later ook door Camphuis bewoond werd, ten minste niet gedeeltelijk aan de overzijde van de rivier heeft te zoeken, op welken oever het eigentlijke Batenburg, de benteng, gelegen heeft. Zonder twijfel was deze tuin een andere dan de tuin van Speelman, die meer dan eens elders in het Daghregister genoemd wordt, en naast, beoosten, het Kasteel lag.

In 1673 werd er meer orde op de wegen of hoofdwegen in de Zuidervoorstad gesteld, want men leest Daghregister 1673, 8 Aug., bl. 218. „Op 't ingediende request van Aletta Backers, weduwe van wijlen Jacob de Bock, om te weten hoe het met de roijinge door haer huijs en erf buijten de Nieuwe poort sal moeten voortgaan, is verstaen, voor apostil te geven, dat de gemelte roijinge sal stand houden, en over sulx 't selve huijs binnen den tijt van 6 maenden moeten afgebroken werden, tot haer naereght".

In 1677 was de Christenbevolking buiten reeds zoo toegenomen dat meer dan 8000 inlandsche Christenen „meest alle behoeftige luijden" zich „des avonts ende na het afleggen van haer werck seer gaerne" „op of te aen het waghthuijs" buiten de stad Batavia, „daer als nu zedert eenigen tijt is gecatechiseert" „ter plaetse zouden laten vinden," zie Ned. Ind. Plakaatboek, II, 1677, 28 Sept., bl. 585. Om de ook door lieden uit de stad bijgewoonde, druk bezochte predicatie werd het hier vroeger reeds gemelde besluit geslagen van 1677, 7 December, dat de Nieuwpoort tot na afloop daarvan geopend moest blijven, „opdat degeene, die in de stad woonaghtigh waren en haer mede tot het aenhoren van Godts woort aldaer

wilden vervoegen, weder binnen mogten geraecken", zie Ned. Ind. Plakaatboek, II, 587.

Er rest hier nu nog slechts om er even de verklaring van te geven waarom de Zuidervoorstad, zoo dadelijk en bij de stad behandeld werd. Eigentlijk is dit reeds geschied, want er werd reeds gewezen op den historischen samenhang van dit terrein met de ommuurde stad. Dat terrein is, hoewel het buiten de muren lag, wellicht nooit anders beschouwd dan als daarmede een geheel uitmakende. Alle plattegronden mij bekend geven, al treft men de andere voorsteden van Batavia er niet op aan, toch steeds de Zuidervoorstad. Slechts de afbeelding op de penning aan Specx aangeboden, doet dat niét.

En het verdient dan ook de aandacht dat in de instructie voor den Landdrost, welke betrekking in 1651 hier gecreëerd werd, en het eerst werd bekleed door Pieter Kemp, van de landen buiten de besloten stadt gelegen, die allen onder zijne jurisdictie werden geplaatst, uitgezonderd werden „eenelijck de voorstadt daeronder niet begreepen, te weten, zoo deselve jegenwoordich mette groote revier ende reduijt afgeslooten ende gelimiteert is, nochte oock de singel rontom de stadt, die onder den Bailluw zullen blijven, gelijck tot noch toe is geschiet", Ned. Ind. Plakaatboek, II, 1651, 24 Februari, bl. 164, hetgeen bij plakaat van 27 September 1660 (Ned. Ind. Plakb., II, 338) nog eens werd bekend gemaakt, want de jurisdictie van den Bailluw (die in de stad de baas was) omvatte, „de stadt, zoo alsse met haer mueren beslooten is, mitsgaders de voorstadt, gelijck deselve gelimiteert ende afgeslooten is, mitsgaders de grote Rivier ende de gracht Buuren, streckende van tegenover pundt Geldria voorbij de oude redout Buijren tot in de voorsz. grote rivier", en de jurisdictie van den Landdrost „alles, wat buijten deselve limiten is gelegen". Met landdrost of heemraden, — dit collegie werd 19 September 1664 ingesteld, omdat de landdrost alleen „over de platte landen deser steede geen behoorlijcke ordre alomme

en stellen" kon, dus om hem ter zijde te staan, — had de Zuidervoorstad niet te maken. In 1669 werd zelfs bepaald, Ned. Ind. Plakaatboek 1669, 10 October, bl. 485, dat de landdrost „op een bequaeme plaats" buiten de muren van Batavia wonen moest, om bij nacht en ontijden steeds gereed te zijn de landerijen, enz. tegen roovers en diergelijken te beschermen, of zooals in het Daghregister, 1669, 1 October, bl. 421, staat, — Jan Ferment was, na Ambrosius van den Keer, 1653—1656, de 3de landdrost geweest van 1656—1669, — in plaetse van den E. Joan Ferment, die nae 't vaderlandt vertreckt, tot landtdrost over Batavia's ommelanden te stellen den E. Vincent van Moock, die, om dat ampt te beter waer te nemen, zijn wooninge sal moeten hebben buijten de muren van de stadt."

Buiten het stadsgebied, waarbij dan de Zuidervoorstad inbegrepen was, en ten zuiden daarvan, lag 's Compagnies molenwijk, met allerlei Gouvernementsinrichtingen, maar dezen waren daardoor als van zelf buiten het zoo gaandeweg medegedeelde buitengesloten, want zij behooren slechts ter sprake te komen, waar gesproken wordt over de omgeving van Oud-Batavia, gedurende den tijd, waarover deze losse mededeelingen voornamelijk liepen.

Weltevreden, Juli 1901.

